

גט השחרור לרשות שכבר לפני השחרור היא אינה שלו.

ולפיכך אין העבד משתחרר בקבלת עצמו, מפני שכל עוד העבד לא השתחרר, הרי ידו היא ברשות האדון. (1181)

והגמרא ממשיכה לדון בדברי רבי שמעון בן אלעזר:

בעי [שאל] רבה:

לרבי שמעון בן אלעזר, הסובר שהעבד כג-ב
עצמו אינו יכול לקבל את גיטו מיד רבו, יש להסתפק:

מהו שיעשה העבד אדם אחר שיהיה שליח עבורו לקבל את גיטו מיד רבו? (1183), (1182).

והגמרא מבארת עתה מדוע רבי שמעון בן אלעזר אינו מודה למה שאמרנו "גיטו וידו באים כאחד":

אמר רבה: מאי טעמא דרבי שמעון בן אלעזר? מדוע הוא אינו מודה למה שאמר "גיטו וידו באים כאחד"? —

טעמו: גמר, הוא למד את דין שטר יציאת העבד, בגזרה שוה "לה לה" (1179) מגט אשה:

מה אשה אינה מתגרשת עד שיוציא את הגט מידו ויתנו לתוך ידה. (1180)

וידה היא רשות שאינה שלו, שהרי אין גוף האשה קנוי לבעלה.

אף עבד נמי, אינו משתחרר עד שיוציא את

1182. קשה: רבי שמעון בן אלעזר אמר בפירוש שהעבד משתחרר בשטר על ידי אחרים, וכיצד יעלה על הדעת לומר שהעבד אינו יכול לעשות שליח לקבל את גיטו? והלא אם נאמר כן נמצא שאין העבד משתחרר בשטר על ידי אחרים! תוספות מביאים שני פירושים בהסבר בעית רבה:

פירוש ראשון: אין ספק שאחרים יכולים לקבל את השטר עבור העבד, שהרי רבי שמעון בן אלעזר אמר כך בפירוש, אלא הספק הוא באיזה אופן דיבר רבי שמעון בן אלעזר, וכדלהלן:

צד ראשון: עבד אינו יכול לעשות שליח לקבל את גיטו, ורבי שמעון בן אלעזר שאמר "אף בשטר על ידי אחרים" דיבר דוקא באופן שהעבד לא אמר לאחרים לקבל את גיטו, והאחרים מקבלים את גיטו מדין זכיה, שזכין לו לאדם שלא בפניו, אבל אם העבד אמר בפירוש לאחר לקבל את גיטו, אזי כאשר האדון נותן לו

הראשונים מפרשים את דברי הגמרא באופן אחר, עיין רמב"ן רשב"א ריטב"א ותוספות רי"ד, ועיין פני יהושע.

1179. בענין שחרור שפחה נאמר [ויקרא יט] "או חופשה לא ניתן לה", ובענין גירושי אשה נאמר [דברים כד א]: "וכתב לה ספר כריתות" וגו'. ודורשים את דיני שטר שחרור שפחה מדיני גט אשה בגזרה שוה, ודין עבד כנעני שוה לדין שפחה כנענית.

1180. שנאמר [דברים כד א]: "וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה".

1181. אף חכמים מודים שדורשים "לה" "לה" בגזרה שוה, ודיני שטר שחרור עבד נלמדים מגט אשה, אך חכמים לומדים את שטר שחרור עבד מגט אשה בדרך אחרת: כשם שאשה מקבלת את גיטה בעצמה כך גם עבד מקבל את גיטו בעצמו. [על פי רש"י].

וצדדי הספק הם:

כיון דרבי שמעון בן אלעזר גמר [דרש] גזרה

שוה "לה לה" מאשה —

אם כן ראוי לומר שאף לענין זה דינו כאשה.

את השטר, כוונתו לתת לו בתורת שליח העבד, ולא מדין זכיה, והעבד אינו יכול לעשות שליח, ולפיכך, קבלת השליח לא מועילה.

צד שני: עבד יכול לעשות שליח, ולפיכך אף אם אמר בפירוש לאחר לקבל את גיטו קבלתו מועילה ויצא לחרות. [על פי פירושי הראשונים כאן, ודרך אחת במהרי"ט בהסבר דברי תוספות, וכן כתב בברכת שמואל. ועיין פירוש נוסף במהרי"ט].

פירוש שני: אין ספק שאחרים מקבלים את השטר עבור העבד. שהרי רבי שמעון בן אלעזר אמר כך בפירוש. אלא הספק הוא — [א] באיזה כח האחרים יכולים לקבל את השטר [ב] ובאיזה אופן מדובר וכדלהלן:

צד ראשון:

[א] עבד יכול לעשות שליח לקבל את גיטו, ומה שאחרים מקבלים את גיטו זהו מדין שליחות.

[ב] ולפיכך, אין ספק שאם העבד עומד וצווח שאינו רוצה בכך אין אחרים יכולים לקבל את גיטו בעל כרחו, שהרי אי אפשר להעשות שליח של אדם בעל כרחו. אלא, מתי אחרים יכולים לקבל את גיטו? למאן דאמר "זכות לעבד שיצא מתחת יד רבו" אחרים יכולים לקבל את גיטו של העבד אפילו שלא בפניו, למרות שהעבד לא מינה אותם בפירוש, ולמאן דאמר "חוב הוא לעבד שיצא לחרות" אין אחרים מקבלים את גיטו אלא מדעתו ובשליחותו. [לתוספת הסבר — ראה להלן] בהערה הבאה.

צד שני:

[א] אין העבד יכול לעשות שליח לקבל את גיטו. ולפיכך מה שאחרים מקבלים את גיטו אין זה מדין שליחות, [אלא זהו דין מחודש ועיין מהר"ם וברכת שמואל יא שנתנו טעם לדין זה].

[ב] ומאחר שאחרים מקבלים את גיטו שלא בתורת שליחות, בידם לקבל את גיטו אפילו אם העבד עומד וצווח שאינו רוצה.

בהסבר דעת רש"י:

לשון רש"י בהסבר בעית רבה קשה, ומהר"י בירב כתב עליו שלשונו צריך ישוב. ועצמות יוסף הסתפק בדבר [ע"ש].

תוספות הרא"ש ותוספות טוך כתבו שמדברי רש"י נראה כפירוש השני הנ"ל. [והיינו, מפני שרש"י כתב בד"ה כאשה דמי — "ועושה שליח לקבלה כאשה. והיינו דקאמר "על ידי אחרים" וכו'. משמע שלדעת רש"י הספק הוא בהסבר "על ידי אחרים" באיזה כח יכולים האחרים לקבל את הגט. ומה שכתב רש"י בד"ה או דילמא — "או הם עושים שלא מדעתו" — צריך לומר שהיינו בעל כרחו].

ועיין עוד בברכת שמואל סימן יא.

[יש פירוש נוסף בהסבר בעית רבה בריטב"א ושיטה לא נודע למי, והפירוש הראשון של תוספות מובא בראשונים בקצת שינוי].

1183. לדעת רש"י [בכמה מקומות] "זכיה מטעם שליחות". כלומר: דין זכין לאדם שלא בפניו היינו מפני שנוח לו לאדם שייעשה שליח לזכותו, ולפיכך יכול אדם להעשות שליח שלא בפניו, [עיין לעיל הערה 1151].

התבאר לעיל [בהערה הקודמת] שיש מפרשים שרבה הסתפק אם אחרים יכולים לקבל את גיטו של העבד מדין שליחות, או שאינם יכולים לקבל את הגט אלא מדין זכיה. [פירוש ראשון בתוספות]. וכן פירשו הראשונים כאן.

ולפי זה קשה על דברי רש"י: אם אכן זכיה מטעם שליחות, כיצד אפשר לומר שאחרים מקבלים את גיטו של העבד מטעם זכיה אם

וכשם שאשה יכולה לעשות שליח לקבלה, שיקבל את גיטה מבעלה, (1184) כך גם העבד יכול לעשות כן.

או דילמא [שמא] יש לחלק בין אשה לעבד בענין זה:

אשה, כיון דאיהו מצוי מקבלת גיטה — שליח נמי מצוי משויא.

אשה, שהיא עצמה יכולה לקבל את גיטה בידה, בכחה למנות שליח במקומה.

אבל עבד, דאיהו לא מקבל גיטה — שליח נמי לא מצוי משויא.

כיון שהעבד אינו יכול לקבל את גיטו בעצמו, אין בכוחו למנות שליח לדבר שהוא

עצמו אינו יכול לעשותו.

[ואף על פי שרבי שמעון בן אלעזר אמר בפירוש שעבד קונה את עצמו על ידי אחרים, יתכן שמדובר באופן שהאחרים עושים זאת שלא בשליחות העבד. אבל אם העבד אמר לאדם אחר לקבל את גיטו, יתכן שאינו יוצא לחרות, מפני שהאדון יתכוין לתת לו את השטר בתורת שליח. והעבד אינו יכול למנות שליח לקבלה (1185)].

בתר דבעיא, הדר פשטא. לאחר שרבה שאל את השאלה הזאת [אם עבד יכול למנות שליח לקבלה לדעת רבי שמעון בן אלעזר], חזר הוא עצמו ופשט את ספיקו:

מאחר שרבי שמעון בן אלעזר גמר [דרש] גזרה שוה "לה לה" מאשה כדלעיל, לכן דין

העבד אינו יכול לעשות שליח?

ומכח קושיא זו, הוכיחו הרמב"ן והריטב"א [וכן דעת הרשב"א להלן מב א] שזכיה אינה מטעם שליחות. [והריטב"א יישב קושיא זאת בדוחק. ועיין ר"ן להלן תחילת פרק שני בד"ה גרסינן בגמרא ושור"ת עונג יו"ט ק"י].

אך, קושית הראשונים אינה קשה לפי הפירוש השני הנ"ל [בהערה הקודמת]. ואדרבה לפי הפירוש השני זכיה מטעם שליחות, וכדלהלן:

לפי פירוש זה הצד הראשון בדברי רבה — שאחרים מקבלים את גיטו 'מטעם שליחות'. ובכל זאת, למאן דאמר זכות הוא לעבד כתבו תוספות שאחרים מקבלים את גיטו שלא מדעתו מדין זכיה. והצד השני בדברי רבה — שאחרים מקבלים את גיטו של העבד אפילו בעל כרחו. ואין זה מדין שליחות ולא מדין זכיה. שהרי העבד אינו עושה שליח לקבל את גיטו.

ואם נאמר שזכיה אינה מטעם שליחות, מה

בכך שלפי הצד השני אין העבד עושה שליח? עדיין אין להוכיח מכאן שאחרים מקבלים את גיטו אפילו עומד וצווח, אלא אפשר לומר שאחרים מקבלים את גיטו מדין זכיה. ודוקא כשאינו עומד וצווח!

ומכאן נראה שלפי פירוש זה זכיה מטעם שליחות. [כעין זה כתב קהילות יעקב סימן כג בסוגריים בקצרה].

ומאחר שתוספות רא"ש וטו"ך כתבו שרש"י סובר כפירוש זה [כנ"ל בהערה הקודמת], דבריו מיושבים היטב לשיטתו.

1184. הגמרא להלן [מא א] דורשת מהכתוב "ושלחה מביתו" [דברים כד א] שהאשה עושה שליח לקבל את גיטה. [רש"י].

1185. על פי פירוש ראשון בתוספות. וראה לעיל הערה 1182 בהרחבה.

העבד הוא כדין אשה. וכשם שאשה עושה שליח לקבל את גיטה מידי בעלה, כך גם העבד יכול לעשות שליח לקבלה.

ומקשינן על מסקנתו של רבה:

ואלא, אם נכונה מסקנתו של רבה, יש לתמוה על הא דאמר רב הונא בריה דרב יהושע בענין עבודת הכהנים בקרבנות:

הגמרא במסכת נדרים [לה ב] מסתפקת באדם שנדר ואסר על עצמו ליהנות מכהן: האם מותר לאותו כהן להקריב את קרבנותיו?

וצדדי הספק הם:

מצד אחד, הכהן הוא שליח של הבעלים להקריב את קרבנו, ולפיכך אם הכהן הזה יקריב את קרבנותיו, נמצא שהבעלים נהנה מכך שהכהן מקיים את שליחותו. ולכן אסור לכהן להקריב את קרבנותיו.

אך מצד שני, אפשר לומר, שהכהן אינו שליח של הבעלים כלל, אלא הוא נחשב שליח של הקב"ה להעלות את הקרבן לפניו. ומאחר שהכהן אינו מקריב בשליחות הבעלים, מותר לו להקריב את קרבנות המודר, כי אינו נחשב כמהנה את הבעלים. (1186)

ובענין הזה אמר רב הונא בריה דרב יהושע: הני כהני — שלוחי דרחמנא נינהו! הכהנים הללו שלוחי הקב"ה הם בעבודת הקרבנות, ולא שלוחי הבעלים.

ורב הונא בריה דרב יהושע מבאר מנין למד את דבריו:

דאי סלקא דעתך שלוחי דידן נינהו, אם יעלה בדעתך לומר שהכהנים שלוחים שלנו [הבעלים] הם, אזי תתעורר קושיא:

מי איבא מידי, דאנן לא מצינן עבדינן, ואינהו מצי עבדי?!?

וכי יש דבר שאנו עצמנו איננו יכולים לעשותו, ושלוחנו יכולים לעשותו עבורנו?! פשיטא שלא! כיון השליח אינו יכול להיות עדיף על משלחו.

ומאחר שאנו, הישראלים, איננו יכולים להקריב בעצמנו את קרבנותינו, כיצד נוכל למנות שליח לדבר שאיננו יכולים לעשותו בעצמנו? אלא, בהכרח, הכהנים אינם שלוחים שלנו, אלא של הקב"ה.

עד כאן דברי רב הונא בריה דרב יהושע. (1187)

והגמרא מנסה להוכיח שדבריו מנוגדים למסקנת רבה, שאמר [אליבא דרבי שמעון

1186. למרות שבקרבן של "מחוסר כיפורים" הבעלים ניתנים לאכול בקדשים על ידי הקרבת הקרבן, אין זה אלא גרמא של הנאה, ומותר לכהן להקריב את הקרבן [ר"ן שם]. ולענין עצם ההנאה שקרבנו קרב — מצוות לאו ליהנות ניתנו].

1187. במסכת נדרים [לה ב] הגמרא מסופקת אם הכהנים שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, והגמרא לא פושטת את הספק. וכתבו תוספות [בתירוץ ראשון] שהגמרא חיפשה שם ראייה ממשנה או ברייתא לפשוט את הספק, ולא רצתה לפשוט את הספק מדברי רב הונא שהוא אמורא. וריטב"א כתב שדרך הגמרא בכמה מקומות

בן אלעזר], שהעבד אינו מקבל בעצמו את גיטו מיד רבו, ובכל זאת הוא יכול לעשות שליח על כך:

שהרי, אם נכונים דברי רבה, יש לתמוה: כיצד אמר רב הונא בריה דרב יהושע שאין דבר שאנו איננו יכולים לעשותו ושלוחנו יכולים לעשותו?

ולא?! וכי אכן אין דבר כזה?!

והא עבדא, דאיהו בעצמו לא מצי מקבל גיטתה, ואילו שליח, מצי משוי!

הלא עבד אינו יכול לקבל את גיטו בעצמו [לדעת רבי שמעון בן אלעזר], ובכל זאת יכול הוא לעשות שליח שיקבל עבורו! (1188) אלא, בהכרח, שרב הונא בריה דרבי יהושע חולק על דברי רבה!

ודחינן: **ולא היא!** אין סתירה בין דברי רב הונא בריה דרבי יהושע לדברי רבה.

כי רב הונא בריה דרבי יהושע דיבר בענין עבודת הקרבנות, וישראל לא שייכי בעבודת הקרבנות כלל. אין ישראל יכולים לעבוד בעצמם את עבודת הקרבנות בשום אופן, ולפיכך לא יתכן שהם יעשו שלוחים לדבר שאינו שייך בהם כלל.

ואילו רבה דיבר בענין עבד שעושה שליח

לקבל את גיטו. ולמרות שעבד אינו יכול לקבל את גיטו שלו בעצמו, אין זה מפני שאינו שייך בקבלת גט, אלא מפני שידו היא כיד רבו, והגט לא יוצא מרשות רבו אל רשותו.

אך כל זה הוא רק לענין קבלת גט שחרור מיד רבו שלו. אבל העבד יכול לקבל גט שחרור עבור עבד אחר, שאינו עבד של רבו, אלא של אדם אחר, מפני שכאשר הגט מגיע לידו, הוא יוצא בכך מרשות רבו של חברו. ונמצא שעבד שייך בגיטין.

ומאחר שעבד שייך בגיטין, לפיכך בכחו לעשות שליח לקבל את גיטו מיד רבו שלו [כי למרות שהוא עצמו אינו יכול לקבל את גיטו, אין זה מפני שאינו שייך בגיטין, אלא מפני שידו היא כרשות האדון]. (1189)

והגמרא מביאה מקור מבריייתא לכך שעבד יכול לקבל את גיטו של חברו מיד רבו של חברו:

דתניא: נראין הדברים, שהעבד מקבל את גיטו של חברו, של עבד אחר, מיד רבו של חברו.

אבל לא מיד רבו שלו!

שאם היו שניהם עבדים לאדון אחד, בכגון זה הגט לא יצא מיד האדון. (1190)

1189. האחרונים מקשים על תירוץ הגמרא ממסכת נזיר יב א"ב. עיין הגהת מצפה איתן בסוף המסכת באריכות. ועיין מחנה אפרים גירושין ג טו.

1190. אף חכמים, שאמרו עבד מקבל את גיטו

שבמסכת אחת הדבר נשאר בספק, ובמסכת אחרת הספק נפשט. [ועיין תירוצים נוספים בתוספות ובראשונים].

1188. ואם כן, כיצד למד רב הונא מהסברא "מי איכא מידי" וכו' היתר לכהן להקריב קרבנות מודר הנאה? [רש"י].

שנינו במשנה: וקונה את עצמו בכסף על ידי אחרים, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: בכסף על ידי עצמו. ובלבד שיהא הכסף משל אחרים, שנתנוהו לו במתנה.

והגמרא דנה עתה, מהו שורש מחלוקתם של רבי מאיר וחכמים בענין כסף:

והוינבנה: נימא, בהא קמיפלגי —

האם נאמר שבסברא דלהלן נחלקו רבי מאיר וחכמים —

דרבי מאיר סבר, אין קנין לעבד בלא רבו, ואם אחרים נתנו לו מתנה זכה בה רבו.

וכיוצא בזה, אין קנין לאשה בלא בעלה. (1191)

ומאחר שאין קנין לעבד בלא רבו, אפילו אם היה הכסף משל אחרים, האדון זכה בו, ואין בכח העבד לפדות את עצמו באותו ממון.

ורבנן סברי, אם אחרים נתנו ממון במתנה לעבד, אזי יש קנין לעבד בלא רבו, הואיל והאדון אינו יכול לזכות בממון אלא בהסכמת הנותן, שהממון שלו. והנותן לא גמר בלבו שיזכה בו האדון אלא העבד. ולפיכך הממון שלו, ובכחו לפדות את עצמו באותו ממון.

וכיוצא בזה, יש קנין לאשה בלא בעלה.

מיד רבו, מודים שאינו יכול לקבל את גיטו של חברו מיד רבו, אם היו שניהם עבדים לאדון אחד. שהרי, הטעם לכך שהעבד מקבל את גיטו מיד רבו שלו זהו משום שגיטו וידו באים כאחד, וכשמשחרר בגט, נמצא שיש לו יד, והגט יצא מרשות רבו. אבל אם בא לקבל את גיטו של חברו מיד רבו שלו אין שייך לומר גיטו וידו באים כאחד. והגט לא יצא מרשות האדון. לפיכך אין חברו משוחרר. [על פי רש"י גיטין כג ב].

1191. א. דין זה הובא כאן דרך אגב, ואינו קשור במישרין לסוגיתנו. אלא שיש להשוות אשה לעבד — כשם שמה שקנה העבד קנה רבו, כך כיוצא בזה אשה בעלה זכאי במעשה ידיה ובמציאתה, ומאחר שנחלקו רבי מאיר וחכמים בנותן מתנה לעבד האם קנה רבו, יש ללמוד מכך שיחלקו גם בנותן מתנה לאשה האם קנה בעלה [רש"י].

והראשונים הוסיפו: להלן הגמרא מקשה סתירה שדברי רבי מאיר וחכמים בענין אשה

סותרים לדבריהם במשנתנו בענין עבד, לפיכך הגמרא מקדימה ומבארת שדין אשה שוה לדין עבד. [תוספות הרא"ש, פסקי הרא"ש, ריב"א]. ב. רש"י כתב שאשה הרי היא כעבד, מפני שבעלה זכאי במעשה ידיה ובמציאתה. [כדלעיל].

יש שדייקו מלשון רש"י שכשם שמציאת האשה שייכת לבעלה לגמרי, כך הנותן מתנה לאשה הרי זו של בעלה לגמרי, [רמב"ן, ריב"א, תוספות ר"י הזקן].

אבל הראשונים הוכיחו מהירושלמי שמתנה אינה של הבעל לגמרי, אלא הגוף שלה והפירות שלו, וקונים במתנה קרקע והבעל אוכל את הפירות. [תוספות ד"ה ורבי אליעזר בשם ר"י, רמב"ן רשב"א ריב"א].

והרשב"א כתב שאף רש"י מודה לזה, ולא התכוין להשוות את המתנה למציאה לגמרי.

ג. החילוק בין מציאה למתנה: חכמים חששו שמא האשה תגנוב ממון מבעלה ותאמר מציאה מצאתי, לפיכך תקנו שמציאתה שלו לגמרי. אבל מתנה יש לה קול, ולכן אין חשש שמא האשה

ודחינן: אמר רבה, אמר רב ששת: לא בכך נחלקו.

אלא דכולי עלמא, הכל מודים בעבד שקיבל מתנה מאדם אחר סתם, שאין קנין לעבד בלא רבו. וכמו כן, אין קנין לאשה בלא בעלה.

והכא במאי עסקינן, במה מדובר במשנתנו — דאקני [שהקנה] ליה אחר מנה, ואמר ליה לעבד: קנה את המנה על מנת שאין לרבך רשות בו! (1192)

ובזה נחלקו רבי מאיר ורבנן:

רבי מאיר סבר, כי [כאשר] אמר ליה הנותן לעבד "קני [קנה] את המנה", מיד קני עבד וקני רביה. על ידי שהעבד קנה את המנה, קנה אותו רבו לעצמו. וכי, כאשר הנותן המשך ואמר ליה לעבד: על מנת שאין לרבך רשות בו — לא כלום קאמר ליה! אמירתו אינה מועילה כלום. [ועיין הערה (1193)].

תאמר שנתנו לה במתנה. [כי מאחר שאין קול שנתנו לה מתנה לא יאמינו לה]. [ירושלמי כתובות פרק ו הלכה א, ומובא בתוספות ובראשונים].

1192. מדברי רוב הראשונים בסוגיתנו מוכח שהלשון "על מנת שאין לרבך רשות בו" מתפרשת מדין "תנאי". כלומר: אם יהיה לרבך רשות בו — לא תחול המתנה, ואם לא יהיה לרבך רשות בו — המתנה תחול. ולפיכך כתבו הראשונים: דעת רבי מאיר [להלן סא א] שתנאי שאינו כפול אינו מועיל, ולפי זה צריך שאף כאן יכפול את התנאי. [שיאמר: "אם יהיה לרבך רשות בו — המתנה תחול, ואם לאו — לא תחול"].

וכיצד תנאי כזה יכול לגרום שלא יהיה לרבו רשות בו? הלא מצד עצם הקנין יש כאן קנין גמור ומה שקנה עבד קנה רבו!

ביאר הג"ר שמעון שקאפ [סימן כא]: כל חלות שאם היא תחול היא תגרום לעצמה שלא לחול — אינה חלה כלל. כגון בענינו: אם הקנין יחול כהלכתו והאדון יבוא לזכות בכסף, אזי המתנה כולה תבטל, שהרי הנותן התנה "על מנת שאין לרבך רשות בו", ולפיכך האדון אינו קונה את הכסף, והעבד זוכה בו בעצמו.

הריטב"א כתב שהלשון "על מנת" שבענינו אינה מדין תנאי, אלא זהו שיוור במתנה. כלומר: הנותן מקנה לעבד מתנה שאינה גמורה, לענין שאין האדון יכול לקחתה מן העבד. [ולפי זה אין צריך שיתקיימו כאן כל משפטי התנאים. ואין צריך שיכפול את תנאו אפילו לדעת רבי מאיר].

1193. הראשונים ביארו את דברי הגמרא כאן בכמה דרכים:

[א] לדעת רוב הראשונים הלשון "על מנת שאין לרבך רשות בו" מתפרשת מדין תנאי. וכפי שהתבאר בהערה הקודמת [עיין שם]. ולפי זה כתבו הרמב"ן והרשב"א: המתנה על מה שכתוב בתורה [— כנגד מה שכתוב בתורה] תנאו בטל והמעשה קיים, [כדלעיל יט ב]. ולפיכך כשהתנה שהרב לא יקנה את הכסף אין תנאו מועיל, שהרי זה כנגד דין התורה, ותנאו בטל והמעשה קיים.

הריטב"א מוסיף הסבר בזה: המתנה כנגד מה שכתוב בתורה הרי זה כמפליג בדברים [כלומר: מאחר שאי אפשר שיתקיים תנאו בניגוד למה שכתוב בתורה, אין אומרים שהמעשה יתבטל לגמרי, אלא אומרים שהוא כמפליג בדברים והתכוין שהמעשה יחול לגמרי].

ורבנן סברי: כיון דאמר ליה לבסוף "על מנת שאין לרכך רשות בו", אנו אומרים שמלכתחילה בשעת הנתינה לא היה בדעת הנותן להקנותו לעבד אלא על מנת שאין לרבו רשות בו. (1194)

ולפיכך אהני ליה תנאיה, הועיל לו תנאו, ואין האדון זוכה באותו ממון. ולכן בידו של העבד לפדות בו את עצמו. (1195)

עד כאן דברי רב ששת.

אך רבי אלעזר חולק על דברי רב ששת, ומפרש את מחלוקת רבי מאיר ורבנן בדרך אחרת:

ורבי אלעזר אמר: אם הנותן אמר לעבד "קנה את המנה על מנת שאין לרכך רשות בו" — כל כי האי גוונא דכולי עלמא לא פליגי, באופן הזה לא נחלקו רבי מאיר וחכמים, והכל מודים דקני עבד וקני רביה. מפני שאין שום אפשרות שהעבד יזכה

[לביאורים נוספים בסוגיתנו עיין ריטב"א בשם ראב"ד ועיין רא"ש].
ובהסבר דעת רש"י — עיין בדברי רש"י להלן ד"ה אהני ליה וראה הערה הבאה.

1194. על פי לשון רש"י שכתב: "אהני ליה תנאיה — דמעיקרא אדעתא דתנאה אקנייה".
[ומשמע שרש"י בא להסביר מה יענו רבנן על טענת רבי מאיר — "כי אמר ליה קני עבד וקני רביה, וכי אמר על מנת לאו כלום קאמר ליה".

ומשמע מדברי רש"י שרבי מאיר טען שמלכתחילה בשעה שאמר "קני" עדיין לא הזכיר את התנאי, ולפיכך קני רביה. ואין בכח התנאי שאמר אחר כך לבטל את קנין רבו, כיון שמלכתחילה הקנה קנין גמור. ורבנן עונים על זה "דמעיקרא [מלכתחילה בשעה שאמר קני, כבר אז —] אדעתא דתנאה אקנייה". וצריך עיון.

ועיין בתוספות הרא"ש ד"ה רבי מאיר שמרומז בבירור מדבריו שמפשטות לשון הגמרא משמע כביאור זה].

1195. א. לדעת הרמב"ן והרשב"א הנ"ל [בהערה 1193] רבי מאיר טען שהתנאי אינו מועיל מפני שהוא כמתנה על מה שכתוב בתורה

לפי זה נראה לבאר את לשון הגמרא: כי אמר ליה קני יש כאן גמירות דעת לקנין העבד, והתורה אמרה שקני עבד וקני רביה, אך, שמא תאמר: והלא היה כאן תנאי שלא יקנה הרב! תשובתך: וכי אמר ליה "על מנת", אזי לאו כלום קאמר ליה שהמתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל והמעשה קיים. [ועיין היטב בלשון הרשב"א].

[בשיעורי הגרש"ש ביאר את דברי הרשב"א בדרך מחודשת שלא כפשטות לשונו, עיין שם. ויתכן להסביר כדבריו בדברי הרמב"ן וכן יש לבאר בר"ן וברא"ש. אבל מלשון הרשב"א נראה שלא כדבריו, וכן, מקושת פני יהושע והמקנה על דברי הרשב"א מוכח שהבינו שלא כדבריו. עיין שם. ועיין חזון איש סימן עג ס"ק א].

[ב] הריטב"א כתב שהלשון "על מנת שאין לרכך רשות בו" מתפרשת מדין שיוור, וכפי שהתבאר בהערה הקודמת [עיין שם].

וביאר הריטב"א שלדעת רבי מאיר אדם אינו יכול לשיר בקנין אלא כשמשאיר איזה זכות לעצמו, [ואז החפץ נשאר שלו לענין אותה הזכות]. אבל, כאן הנותן אינו משאיר שום זכות לעצמו אלא רוצה שהכסף יהיה של העבד לגמרי ולא יעבור לרשות האדון, נמצא שהשיוור הוא לטובת העבד. ואין שייך שיוור אלא כשמשייר לעצמו.

בממון לעצמו לגמרי, בלא שרבו יזכה ממנו. (1196)

והכא, במאי עסקינן? במה מדובר במשנתנו

—

שהתנאי בטל והמעשה קיים. ואם כן נשאלת השאלה: מדוע חכמים סוברים שתנאו מועיל? והלא הוא כמתנה על מה שכתוב בתורה! בפשטות אפשר לומר, שחכמים סוברים כדעת רבי יהודה שאמר [לעיל יט ב] שבדבר שבממון המתנה על מה שכתוב בתורה דבריו קיימים.

אבל, דעת אבני מילואים [פה ב] שאף רבי יהודה מודה כאן שאין זה כדבר שבממון [וכפי שיתבאר בעז"ה להלן בהערה 1196] וכעין דבריו כתבו עוד אחרונים.

ויש לבאר את סברת חכמים על פי דברי הג"ר שמעון שקאפ [סימן כא]:

המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל רק כאשר יש לנו סיבה לומר שהתורה לא רוצה שיחול כזה קנין —

ומתי אנו אומרים שהתורה אינה רוצה בקנין כזה? כאשר דברי התורה יש בהם חידוש — כגון: המקדש את האשה, שמשום דרכי הקנינים אין שום סיבה לחייבו בשאר כסות ועונה. ומה שנאמר בתורה חיוב שאר כסות ועונה זהו חידוש. משום גדר ותקנה, ומכאן שהתורה אינה רוצה שיחולו קידושין ללא שאר כסות ועונה.

אבל, "מה שקנה עבד קנה רבו" אינו בגדר "חידוש", אלא שהתורה גילתה שמצד דרכי הקנינים הרב קונה את כל מה שקנה העבד, אבל, לו יצוייר אופן שאין הרב יכול לזכות במה שקנה העבד, אין זה מנוגד לרצון התורה שהעבד יזכה בעצמו, ולפיכך הנותן מתנה לעבד על מנת שאין לרבו רשות בו, תנאו קיים.

[הג"ר שמעון כתב שאף רבי מאיר מודה בזה עיין שם שביאר את סברתו בדרך מחודשת. ובלשון הרמב"ן אפשר לבאר כן. אבל מלשון הרשב"א משמע שלא כדבריו. ועיין חזון איש עג

א].
ב. לדעת הריטב"א הנ"ל [בהערה 1193] הלשון "על מנת שאין לרבו רשות בו" מתפרשת מלשון שיור, ורבי מאיר טען שאין שיור מועיל אלא כשהנותן משייר זכות לעצמו ולפי זה חכמים חולקים וסוברים שאף כאשר הנותן משייר זכות לעבד שיורו מועיל. [משום שמשאיר לעצמו זכות בעלות על הכסף לענין להגביל את כח האדון מלזכות בו].
[בהסבר דעת רש"י עיין להלן הערה 1198 בסוגריים].

1196. הרמב"ן והרשב"א כתבו לעיל בהסבר דעת רבי מאיר [אליבא דרב ששת] שאין התנאי מועיל מפני שהרי זה כמתנה על מה שכתוב בתורה, ותנאו בטל. [וכנ"ל בהערה 1193].
ובפשטות לדעת רבי אלעזר אף חכמים מודים לסברא זו.

ותמה שער המלך [עבדים ו יב]: והלא דעת רבי יהודה לעיל יט ב שהמתנה על מה שכתוב בתורה בדבר שבממון דבריו קיימים. [וכן הלכה]. ואם כן כיצד אמר רבי אלעזר שהכל מודים ב"על מנת שאין לרבו רשות בו" שקנה רבו?

ותירץ אבני מילואים [פה ב]: הרשב"א ביאר במסכת כתובות שחכמים סוברים שהמתנה עם חברו בדבר שבממון דעתו לומר "על מנת שתמחל לי", וכיון שממון ניתן למחילה דבריו קיימים. [ורבי מאיר סובר שאין בדעתו לומר כך, אלא מתכוין שלא יחול בזה דין תורה].

ולפי דברי הרשב"א הללו מתורצת קושית שער המלך:

אם נרצה לומר שהתנאי "על מנת שאין לרבו רשות בו" מועיל משום דבר שבממון, נצטרך

בכגון דאקני ליה אדם אחר מנה לעבד, ואמר ליה: קנה את המנה הזה על מנת שתצא בו לחרות.

ובזה נחלקו רבי מאיר ורבנן:

רבי מאיר סבר, כי כאשר אמר ליה "קני את המנה", קני העבד את המנה לגמרי, וקני ממנו רביה.

וכי המשיך ואמר ליה: "על מנת שתצא בו לחרות" — לא כלום קאמר ליה. (1197)

ורבנן סברי: לדידיה נמי, הא לא קא מקני

ליה. גם לעבד עצמו, הרי הנותן לא הקנהו לגמרי, דהא לא אמר ליה שהוא מקנהו אלא על מנת שתצא בו לחרות.

ונמצא, שהעבד לא קנה את המנה אלא לענין שיוכל לפדות בו את עצמו ולצאת לחרות. ולא יתכן שהאדון יקנה זכות במנה יותר ממה שהעבד קונה בו. ולכן, העבד יכול לצאת במנה הזו לחרות. (1198)

לסיכום: [א] הנותן מתנה לעבד סתם — קנאה רבו.

[ב] הנותן מתנה לעבד על מנת שאין לרבו

לומר שכוונת הנותן שהרב ימחול לעבד על קנינו, וזה בלתי אפשרי, מפני שהעבד שייך לרבו, והנותן מתנה לעבד שלו לא קנה העבד. [ובטעם הדבר עיין אמרי משה כה ג]. ומאחר שלא תיתכן כאן מחילה, הרי זה כמתנה על מה שכתוב בתורה שלא בממון, ותנאו בטל. [ועיין עוד באבני מילואים שם]. ועיין ביאורים נוספים בחידושי הג"ר שמעון שקאפ סימן כא, ובחזון איש תחילת סימן עג.

1197. דברי הגמרא כאן יתבארו בעז"ה בהערה הבאה.

1198. יש לבאר את דברי הגמרא כאן לאור ביאורי הראשונים בגמרא לעיל:

[א] לדעת רבי אלעזר ב"על מנת שאין לרבך רשות בו" אף רבנן מודים שתנאו בטל. והרמב"ן והרשב"א ביארו שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה, ולפיכך תנאו בטל. [כפי שהתבאר בהערות הקודמות].

ולפי זה קשה: מדוע באומר "על מנת שתצא בו לחרות" דבריו קיימים? והלא זה בניגוד לדברי התורה שאין קנין לעבד בלא רבו?

וביאר הרשב"א: באמת גם באומר "על מנת שתצא בו לחרות" האדון זכה בכסף. והרי זה כנותן מעות לאדון עצמו כדי שהעבד יצא בהם לחרות שבודאי העבד משתחרר בכך. [וכן משמע מדברי ר"י בתוד"ה ורבי אלעזר, ומהריטב"א כאן ולהלן בתוך הדברים בשם "ואחרים תירצו"].

לפי פירוש זה הלשון שאמרו חכמים במשנתנו "בכסף על ידי עצמו" לכאורה אינה מובנת, שהרי האחרים הם שפודים את העבד כשנותנים את הכסף לרב על מנת שיצא לחרות. והראשונים מיישבים זאת. [עיין תוספות בשם ר"י ורשב"א, וראה חזון איש סימן עג ס"ק א בתחלת דבריו. ובהמשך דבריו החזון איש מסביר את דברי רשב"א בדרך מחודשת עיין שם ועיין הערה 849 על תוספות].

ולפי פירוש זה צריך ביאור: מדוע לדעת רבי מאיר אין העבד יוצא בכך לחרות? והלא אין זה מתנה על מה שכתוב בתורה!

ובפשטות נראה, שלדעת רבי מאיר הנותן התכוין לתת את הכסף לעבד עצמו שיצא בו לחרות. ולא לרבו. ולפיכך זה נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה [וכעין פירוש זה כתב החזון

רשות בו – לדעת רב ששת בזה נחלקו רבי מאיר ורבנן. ולדעת רבי אלעזר הכל מודים שקנה הארון.

העבד לחרות – דעת רבי אלעזר שבוה נחלקו רבי מאיר ורבנן. (1199)

[ג] הנותן מתנה לעבד על מנת שיצא בה

[ד] דין האשה הוא כדין העבד.

1199. לא התבאר בגמרא מה דעת רב ששת בזה.

תוספות כתבו בשם רבנו תם שלדעת רב ששת הכל מודים באומר "על מנת שתצא בו לחרות" שמועיל. [רבנו תם דקדק זאת ממה שרב ששת העמיד את המחלוקת באומר "על מנת שאין לרבך רשות בו", משמע שדוקא בזה נחלקו ולא ב"על מנת שתצא בו לחרות".]

לפי זה קשה: מדוע רבי מאיר אמר "בכסף על ידי אחרים – ולא על ידי עצמו"? והלא קיימת אפשרות שיצא על ידי עצמו בכסף – כגון שנתנו לו כסף במתנה על מנת שיצא בו לחרות!

ויש לומר:

[א] באופן הזה אין הפדיה נחשבת "על ידי עצמו", אלא מאחר שאחרים נתנו את הכסף לפדייתו הרי זה כגדר "על ידי אחרים" [תוספות, רשב"א ריטב"א. ולתוספת ביאור עיין לעיל הערה 1198 אות א].

[ב] משנתנו דברה רק באופן שנתנו לעבד מתנה על מנת שאין לרבו רשות בו, ואילו בכגון שנתנו לו כסף על מנת שיצא בו לחרות לא דיברה משנתנו. [רשב"א, ריטב"א, עיין שם תוספת ביאור].

[ג] יש חולקים על רבנו תם וסוברים שאף רב ששת מודה ב"על מנת שתצא בו לחרות" שנחלקו בזה רבי מאיר וחכמים, והטעם לכך שרב ששת העמיד את מחלוקתם ב"על מנת שאין לרבך רשות בו" – זהו כדי להשמיענו חידוש בדברי חכמים, שאפילו בזה לדעתם העבד קנה את המעות ויצא בהם לחרות. ריטב"א בפירוש ראשון, ועצמות יוסף בהסבר

איש שם לשיטתו]. אבל עיין בלשון הרשב"א להלן בקטע המתחיל "ובתוס' דוחין" בהסבר מחלוקת רבי מאיר ורבנן. [ועיין בריטב"א בתוך דבריו בשם "ואחרים תירצו", ומה שהקשה עליהם שם].

[ב] הריטב"א שביאר שהלשון "על מנת שאין לרבך רשות בו" מתפרשת מלשון שויר, האריך לבאר אם הלשון "על מנת שתצא בו לחרות" מתפרשת גם היא מלשון שויר, או שזה מלשון תנאי [עיין שם בביאור מחלוקת רבי מאיר וחכמים לשיטתו].

[ג] מלשון רש"י לעיל בהסבר דברי רב ששת נראה שטעמו של רבי מאיר מפני שבשעה שאמר "קני" כבר קנה הרב, ואחר כך כשמוסיף "על מנת" אין בכוחו להגביל את הקנין, וכנ"ל הערה 1194.

ואולם, בהסבר דברי רבי אלעזר ב"על מנת שאין לרבך רשות בו" כתב רש"י: "לא כלום אמר ליה – דכיון שקנה עבד קנה רבו". ומשמע שכאן אף רש"י מודה שהטעם לכך היינו מפני שאי אפשר להקנות לעבד בלא רבו וכסברת הרשב"א [או אולי כהריטב"א].

ונראה, שבאומר "על מנת שתצא בו לחרות", לרבי מאיר – מיד כשאמר "קני" קנה לגמרי, ואין בכח התנאי שאחריו להגביל את הקנין. ולרבנן – מלכתחילה לא היה בדעתו להקנות את הכסף לגמרי וכפשוטו לשון הגמרא. ולפיכך רש"י הוכרח לומר שרבנן שמודים באומר "על מנת שאין לרבך רשות בו" זהו מטעם אחר – מפני שאין קנין לעבד בלא רבו. ואין זה משום סברת רבי מאיר "כי אמר ליה קני" וכו'. שהרי רבנן חולקים על סברא זו].

במקום שקנה רבו של העבד, קונה בעלה של האשה. ובמקום שהאדון אינו קונה, אף הבעל אינו קונה. (1200)

ועתה הגמרא מקשה סתירה בין דברי רבי מאיר וחכמים במשנתנו בענין עבד. לדבריהם בברייתא בענין אשה:

ורמז, ויש להקשות סתירה בין דבריו דרבי מאיר במשנתנו, אדרבי מאיר בברייתא דלהלן,

וכן, רמז יש להקשות סתירה בין דבריהם דרבנן במשנתנו, אדרבנן בברייתא דלהלן:

הפודה פירות מעשר שני (1201) השייכים לו, מוסיף חומש על ערך הפדיון.

ואילו הפודה פירות מעשר שני של חברו על מעות של עצמו, אינו מוסיף חומש, אלא פודם כפי שוויים. (1202)

הברייתא שלפנינו דנה באשה שפודה פירות מעשר שני שהפריש בעלה:

כד-א דתניא: אין אשה פודה מעשר שני בלא שתוסיף חומש על הקרן.

אלו הם דברי חכמים:

ובשלב הזה הגמרא הבינה, שהמדובר במעשר שני שהפריש הבעל מפירות שגדלו בשדותיו. והאשה שפודה אותם, נחשבת כבעלה, והרי זה כאדם שפודה את פירות המעשר שלו עצמו, שצריך להוסיף חומש.

רבי שמעון בן אלעזר אומר משום [בשם] רבי מאיר: אשה פודה מעשר שני של בעלה בלא חומש, מאחר שהמעשר שני אינו שלה.

ויש לדון בדברי הברייתא: היכי דמי? באיזה אופן מדובר כאן? למי שייכים המעות ולמי הפירות?

אילימא, אם נאמר, שמדובר באשה שבאה לפדות את המעשר בזוזי דבעל, ואף המעשר הוא מעשר שני דבעל, אם כן בודאי שליחותיה דבעל קא עבדה. הרי האשה באה מכח שליחות הבעל, שרוצה לפדות במעותיו את המעשר. וכיצד יתכן שרבי מאיר יפטור אותה מלהוסיף חומש?

ובהכרח אין מדובר בברייתא באופן זה.

ואלא שמה תאמר, שמדובר בזוזי דידה במעות השייכים לאשה מלפני הנישואין, שהכניסתם לבעל בתורת "נכסי מלוג", (1204), (1203) והמעשר שני הוא דידיה,

דעת ר"י בעל התוספות].

1200. למרות שמלשון הגמרא משמע שאשה שוה לעבד לגמרי, כתבו תוספות והראשונים שאין הם שוים לגמרי. [עיי' לעיל הערה 1191 אות ב. ועיי' תוספות בשם ר"י ועיי' בראשונים].

1201. פירות מעשר שני נאכלים בירושלים. אדם שנמצא מחוץ לירושלים ואינו יכול לשאת את הפירות לירושלים, יכול לפדותם. [דברים יד כג-כו].

1202. בספר ויקרא [טז לא] נאמר "וכי יגאל איש ממעשרו ויסף חמישיתו עליו". ודרשו חז"ל [בתורת כהנים בחוקתי יב י'] מהמילה "ממעשרו" משמע שמדובר דוקא במעשרו ולא במעשר חברו. ומכאן שהפודה מעשר שני של חברו משלם רק את שויו ואינו מוסיף חומש.

1203. היינו נכסים שהאשה מכניסה לבעלה בנישואין והבעל אינו מקבל עליהם אחריות.